

A társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemek ellenőrzése 1959–1989

A külön nyilvántartási rendszer kialakítása, 1956–1962

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után bizonyos fajta kettősség figyelhető meg a legfelső pártvezetés és az állambiztonsági szervek viszonyában. Az előbbi nem akart lehetőséget adni, hogy visszatérjen a totális elhárítás időszaka, és az ötvenes évekhez hasonlóan tartania kelljen a politikai rendőrségtől, ugyanakkor szükségük volt az állambiztonsági szervekre a hatalom megszilárdításában, a megtorlásban. A pártvezetés érdekeit – az idő előrehaladtával egyre inkább – az úgynevezett differenciált elhárítás jelentette, amit az alábbiak szerint próbáltak a gyakorlatba átültetni.¹

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának (KB) Politikai Bizottsága (PB) 1957. október 22-én tárgyalta az állambiztonsági szervek által vezetett operatív nyilvántartásról, és határozatban írta elő a Belügyminisztérium számára, hogy szervezze meg a legveszélyesebb ellenséges személyek külön nyilvántartási rendszerét.² A téma előadója Tömpe István, a fegyveres erők miniszterének helyettese volt, és mások mellett hozzászólt Kádár János is. Az ekkor megfogalmazott elvárás szerint az operatív szervek 200–300 ezer főnél többet nem vehettek nyilvántartásba, ezen belül pedig ki kellett jelölniük mintegy 6–7 ezer személyt, akit a szocialista rendszer elkeseredett ellenségének nyilvánítottak. A párt hatáskörébe tartozó funkcionáriusokra nem terjedt ki a Belügyminisztérium jogköre, az operatív nyilvántartásban lévő párttagokat a KB Káderosztálya vizsgálhatta felül. Elrendelték a rehabilitált párttagok anyagainak megsemmisítését, és a korábbi koncepciók perke során nyilvántartásba vett párttagok anyagainak a felülvizsgálatát is.³

Október 29-én ismét a Politikai Bizottság napirendjére került a téma, a végső szót most is Kádár János mondta ki.⁴ A PB ismét leszögezte, hogy a korábbi 1,2 millió fő legfeljebb egynegyedét tartalmazhatja az operatív nyilvántartás. Ezen belül pedig külön is számon kell tartani azt a 10–15 ezer embert, akik a párt hatalmára nézve különösen veszélyesek voltak, és akikkel szemben egy esetleges újabb tömegmegmozdulás során rendkívüli intézkedéseket akartak foganatosítani. Közéjük tartoztak az 1956-os forradalom irányító szerveiben tisztséget vállalók közül azok, akik még november 3-án is tagjai voltak a vezetői testületeknek, és nem a párt megbízásából kerültek oda. Kádár János szavai szerint „*az általános nyilvántartáson belül kell egy olyan is, ahol a 10-15 ezer legveszedelmesebb ellenséget tartják nyilván, akikkel szemben feszült helyzetben gyorsan kell eljárni*”.⁵ A nyilvántartásba vehető személyeket hat nagyobb csoportba sorolták, közéjük tartoztak az úgynevezett „*aktív ellenséges tevékenységet*” kifejtők, az osztályhelyzetüknél fogva ellenséges kategóriába tartozók, az 1945 előtt rendészeti és közigazgatási tisztséget betöltő és továbbra is ellenséges tevékenységet folytató személyek, az 1945 után és az 1956-os forradalom alatt ellenséges tevékenységet kifejtő személyek, a hírszerzés és kémelhárítás szempontjából fontos külföldi állampolgárok és végül a kutató-nyilvántartásba tartozók. A nyilvántartási csoportok kialakításakor az alapnyilvántartásba végül 43 ellenséges kategória, a kutató-nyilvántartásba pedig további 7 csoport került.⁶

A határozat megvalósítása azonban némileg elhúzódott, a társadalomra veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási rendszerének megszervezésére csak 1959-ben adott ki parancsot a BM II. Főosztály, vagyis a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának a vezetője.⁷ Ebben az időszakban a Belügyminisztérium II/11. Osztálya tartotta nyilván az operatív szempontból jelentős ellenséges személyeket. Ez a rendszer azonban nem volt alkalmas arra, hogy folyamatosan és naprakészen figyelemmel kísérje a „*belső reakció aktív*

magjának” tartott, a kommunista rendszer szempontjából legveszélyesebbnek ítélt személyek tevékenységét. A nyilvántartásban szereplő összes állampolgár folyamatos megfigyelése pedig a nagy számuk miatt megvalósíthatatlan volt. A fenti határozatban említett 10–15 ezer ember jelentette azt a létszámot, amelynek a folyamatos ellenőrzését, a fontos pozícióktól történő távoltartását és rendkívüli helyzetben tervezett preventív őrizetbe vételét megvalósíthatónak tartották a belügyi vezetők.

A legveszélyesebb elemek kiválasztását 1960. január 1-je és 1960. szeptember 30-a között kellett elvégezniük az operatív szerveknek. Ezt a mintegy 12 ezer személyt egyéni elbírálás alapján és előzetes ellenőrzés után jelölték ki a nyilvántartási szabályzatban meghatározott ellenséges kategóriák közül, amelyek szinte szó szerint megegyeztek a párthatározatban felsoroltakkal. Idetartoztak a rendszer fogalmai szerint az arisztokraták, a nagybirtokosok, a nagytőkések és az úgynevezett „kulákok” közül azok, akik nem illeszkedtek be a kommunista társadalmi rendszerbe, és ellenséges magatartást tanúsítottak. Ezt a kategóriát az operatív osztályoknak kellett kijelölniük, ugyanis az irattári anyagok alapján nem lehetett kiválasztani őket. Az 1945 előtti erőszakos szervek vezetőit és tagjait is különösen veszélyesnek ítélték, és nyilvántartásba vették az akkori hírszerző és kémelhárító szervek vezetőit, beosztottjait, valamint a csendőrség volt tisztjeit 65 éves korig. A tiszthelyettesi és legénységi állományból pedig azokat válogatták be a rendszerbe, akik háborús és népellenes tevékenységért legalább három év börtönbüntetést kaptak, vagy 1945 után politikai bűncselekményt követtek el, esetleg részt vettek az 1956-os forradalomban.

Különnyilvántartásba vették az 1945 előtti politikai rendőrség vezetőit és tisztjeit, valamint a nyugati hírszerző szervek által beszervezett kémeket. A korábbi hivatásos katonatisztek közül azokat is idesorolták, akiket az új rendszerben nem igazoltak és rendfokozatuktól megfosztottak. Bekerültek a különösen veszélyes kategóriába az 1945 előtti vezető politikusok, miniszterek, államtitkárok, miniszteri osztályfőnökök, a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium osztálytanácsosai, a főispánok és a főszolgabírók. Az igazságszolgáltatási szervek vezetői közül a kúria elnöke és helyettesei, a kúriai tanács elnöke, az ítélőtábla elnöke és az úgynevezett ötös tanács tagjai. Az 1945 előtti pártok, egyesületek és szervezetek, illetve a koalíciós időszak jobboldalinak kikiáltott pártjainak országos és megyei vezetői.

Kiválasztották az 1919 utáni ellenforradalmi időszak tisztí különítményei és karhatalmi egységei, a Rongyos Gárda, a Kopjások, a Dráván Túli Légión, a Bakony Brigád vezetőit és tagjait, illetve az ellenforradalmi tevékenységet kifejtő személyeket is. Az 1945 után politikai bűncselekményért elítélt személyek közül a háborús és népellenes bűncselekményért öt évnél hosszabb időre elítéltek, a kémkedés, terror, diverzió, szabotázs és szervezkedés miatt elítéltek, függetlenül a büntetésük időtartamától, a fegyverrejtegetésért, izgatásért és embercsempészés miatt öt évnél hosszabb börtönbüntetésre ítélték kerültek be a nyilvántartásba, és azok is, akiket a Szovjetunióban állítottak bíróság elé. Ugyanez várt az 1956-os forradalom és szabadságharcban részt vevő személyek közül azokra, akiket jogerősen elítéltek, és azokra is, akiket nem ítélték el, de folyamatos ellenőrzésükre a politikai rendőrség megítélése szerint szükség volt.

A kiválasztott személyek adatait és magatartását leellenőrizték, a legutolsó lakó- és munkahelyüket pedig a Központi Lakcím Hivatalon keresztül szerezték be. Lakhely szerint elosztották őket a politikai rendőrség egységei között a területi, illetve az objektumi és a vonalas elv alapján. Központosított, a lakcímváltozást is kimutató kartonrendszert állítottak fel a veszélyes kategóriába soroltakról, amelyet egyrészt fonetikai rendszerben, másrészt a területi elv alapján – megyénként, járasonként, Budapesten pedig kerületenként – csoportosítottak.

Az ellenőrzéssel kapcsolatos iratok gyűjtésére úgynevezett Figyelő (F)-dossziét nyitottak az operatív tiszték, erről és a nyilvántartásba vételről az illetékes osztályvezető által jóváhagyott határozatot hoztak.⁸ Az operatív nyilvántartó osztály bejegyezte a nyilvántartási naplóba a dossziényitás tényét, a határozaton feltüntette az F előjelű nyilvántartási számot, amit rávezettek a személy különnyilvántartási kartonjára is. A dossziében el kellett helyezni a tartalomjegyzéket, a dosszié nyitóhatározatát, az operatív nyilvántartásban végzett ellenőrzés eredményét, a környezettanulmányt és az egyéb szervektől beszerzett iratokat is. Itt helyezték el a Központi Lakcím Hivatalban végzett ellenőrzés eredményét, a személyi igazolvány

törzslapjának fotómásolatát, a figyelés alá vont személyre vonatkozó terhelő és kompromittáló dokumentumokat és a figyelésről készített jelentéseket. A dosszié megszüntetéséről vagy átminősítéséről szóló határozat és a betekintő lap képezte az utolsó dokumentumokat.⁹

A politikai nyomozó tiszteknek hálózati úton és operatív eszközök segítségével rendszeresen ellenőrizniük kellett a veszélyes ellenséges kategóriába sorolt személyek magatartását. Ugyanakkor támaszkodtak a társadalmi- és a hivatalos kapcsolatokra is. Az ellenőrzött személyről szerzett tapasztalatokat félévente összesítették. Ha a beérkezett adatok alapján operatív feldolgozás alá vonták a megfigyelt személyt, akkor az F-dossziét átminősítették a megfelelő előzetes ellenőrző, személyi vagy csoportdossziévé. Ha a figyelésre kiválasztott egyén esetleg kivonta magát az ellenőrzés alól és illegalitásba vonult, akkor körözést rendeltek el ellene. Ha lakás- vagy munkahelyváltás miatt kikerült volna a figyelést végző operatív tiszt hatásköréből, az F-dossziét a II/11. Osztályon keresztül megküldték az új lakhelye szerint illetékes operatív szervnek. A börtönből vagy internálótáborból szabaduló veszélyes személyeket is különnyilvántartásba vették. A börtönelhárítási szervek összefoglaló jelentést küldtek a II/11. Osztálynak a „*javíthatatlan, veszélyes politikai bűnösökről*” a szabadulásuk előtt, amelynek tartalmaznia kellett a lakhelyükre vonatkozó adatokat is.¹⁰

A kiválasztott személy ellenőrzése után kitöltötték és megküldték a II/11. Osztálynak a különnyilvántartás alapját képező úgynevezett 10. számú kartont, amely három különböző színben készült. Ezen az osztályon a különnyilvántartás központosított kartonrendszere sárga volt, a területi szerveké rózsaszínű, a megyei politikai osztályokon pedig kék kartont használtak. Ha megszüntették a személy figyelését, a kartonját kiemelték a rendszerből, rávezették a nyilvántartás megszűnésének okát, például elhalálozás, irattározás, átminősítés, feldolgozás alá vonás és így tovább. Ezeket fonetikus rendbe sorolva külön kezelték. A meghalt személyek kartonjait az egyéb anyagokkal együtt jegyzőkönyvileg megsemmisítették.¹¹

A II/11. Osztály félévente tájékoztató jelentést készített a felső vezetés számára, a megyei nyilvántartó részlegek pedig a megyei főkapitányság és a II/11. Osztály részére a veszélyes ellenség összetételéről, mozgásáról, aktivitásáról, az egyes területek, objektumok „*fertőzöttségéről*” jelentettek. A központi nyilvántartó osztály ezenkívül negyedévente statisztikát, bizonyos időszakonként pedig összefoglaló jelentést állított össze a tapasztalatokról a munkatervben meghatározott témák és területek szerint.¹² Feladata volt az is, hogy minden kiválasztott személyt ellenőrizzen a hálózati nyilvántartásban, ugyanis aktív hálózati személyt nem lehetett különnyilvántartásba venni. Kizárt hálózati személy esetén az őt utoljára foglalkoztató operatív osztály vezetője dönthetett a kiválasztásáról.¹³

1960 januárjában kezdték meg a belügyi szervek a parancs tényleges végrehajtását,¹⁴ amelynek során a veszélyes ellenséges személyek különnyilvántartásának felállítása és a Figyelő-dossziék megnyitása két szakaszban zajlott le.¹⁵ A különnyilvántartási rendszer felállítása kampány jelleggel zajlott, amibe rengeteg hiba csúszott. A dossziék kezdetben sok téves adatot tartalmaztak, hiányzott a nyitási határozat jóváhagyása, a kartonokat nem írták alá a vezetők. Gyakran előfordult, hogy nem vettek be olyan személyeket a nyilvántartásba, akik a parancs alapján veszélyes ellenséges elemnek számítottak, és sok olyan eset is volt, hogy lojális, a társadalomba beilleszkedett embereket akartak ellenőrzés alá vonni.¹⁶ A II/11. Osztály az év során végül 6379 személy adatait küldte meg a politikai rendőrség különböző osztályainak, az operatív szervek pedig további 5275 főt választottak ki. Ez alapján állították össze a veszélyes kategóriába soroltak keretét, amely így körülbelül 11 700 személy adatait tartalmazta, amely már közelítette a pártvezetés által elvárt számot.¹⁷ Az elsődleges kiválasztás és az ellenőrzés elvégzése után, 1960. szeptember 13-áig 4150 Figyelő-dossziét nyitottak meg, 3420 személy esetén viszont elálltak ettől.¹⁸ Az eredeti tervekhez képest tehát lemaradásban voltak az állambiztonsági szervek, ugyanis a 10–12 ezer Figyelő-dossziét szeptember 30-áig kellett volna megnyitni. Jelentős mulasztása volt néhány központi osztálynak, de Komárom-Esztergom, Heves, Hajdú-Bihar, Vas, Győr-Sopron, Tolna, Csongrád és Békés megyének is.

Általános jelenség volt, hogy a helyi párttitkártól, személyzeti vezetőtől, igazgatótól, tanácselnöktől kértek információt az elsődlegesen kiválasztottakról, és ha azok azt választották, hogy nincs tudomásuk ellenséges tevékenységről, vagy nem ismerték őket, akkor nem nyitottak rájuk dossziét. A veszélyes kategóriába kiválasztott személyek foglalkozás és életkor szerinti megoszlása is aránytalan volt, kevés személyt választottak ki az egyházakkal, a

pedagógusokkal, az ifjúsági vonallal, az ipari és közlekedési vonallal foglalkozó operatív szervek és alosztályok, amelyek – korabeli értékelések szerint – nem működtek kellően együtt a feladat sikeres végrehajtása érdekében.¹⁹

A Belügyminisztérium Kollégiuma 1960. szeptember 30-án megtárgyalta a 4/1959. számú parancs végrehajtásának helyzetét. A II/11. Osztály által készített jelentést és a javaslatokat azzal a kiegészítéssel fogadták el, hogy minden szervnek fokoznia kellett a veszélyes ellenséges személyek kiválasztását és a Figyelő-dossziék megnyitását. A BRFK politikai osztályán egy csoportot hoztak létre, amely a vonalas elv alapján ellenőrzés alá vonta a Budapesten lévő közép- és kisüzemekben, kisipari termelőszövetkezetekben elhelyezkedett veszélyes elemeket, ugyanis a minisztériumok, főhatóságok területéről kiszorított emberek ezekben helyezkedtek el.²⁰ Ahol a bűnügyi operatív szervek elhárítást végeztek, ott az ő segítségüket is igénybe vették.²¹ Az F-dossziésok 20 százalékát egyáltalán nem tudták ekkor még ellenőrizni, körülbelül 40–45 százalékát hálózati úton ellenőrizték, 20–25 százalékát pedig társadalmi vagy hivatalos kapcsolat útján tartották szemmel.²² A személyzeti vezetők, a szakszervezeti vezetők, a pártfunkcionáriusok, a tanácselnökök, a párttagok előtt viszont nem nyilatkoztak őszintén a megfigyelték, a velük folytatott beszélgetés során igyekeztek lojálisnak látszani, ezért ez az ellenőrzési eszköz nem bizonyult hatékonynak.²³

Az erőltetett tempójú kiválasztási munka ellenére 1961 júliusában még mindig csak 5758 személy volt a különnyilvántartásban, ebből 1293 fő Budapesten. Az egyik jelentés megfogalmazása szerint: *„Azt az ellentmondást, mely szerint van 10-12 ezer veszélyes elem, és a gyakorlatban nem tudjuk őket megtalálni, nem lehet egyszerűen a dossziényitások erőltetésével megoldani.”*²⁴ A kiválasztás még 1961 végén sem fejeződött be, különösen fővárosi vonatkozásban volt komolyabb lemaradás. 1961 szeptemberéig 5915 főt vettek nyilvántartásba, közülük 1350 fő volt budapesti. A kiválasztottak háromnegyede a klasszikus ellenséges kategóriákhoz tartozott, negyedük pedig 1945 után követett el valamilyen politikai bűncselekményt, és ezért öt évnél magasabb börtönbüntetést kapott. 1961. november 1-jén egyébként 267 780 fő szerepelt az operatív nyilvántartásban, és az egyik kimutatás szerint 2241 politikai elítélt volt ekkor börtönben.²⁵

A különnyilvántartási rendszer kialakítása tehát vontatottan haladt, amit újabb és újabb ellenőrzésekkel igyekeztek gyorsítani.²⁶ Főleg a számszerűsésre törekvés, a parancs mechanikus végrehajtása, a személyi körülmények figyelmen kívül hagyása (a jelölt túl öreg vagy túl fiatal, illetve politikailag passzív volt) és a vezetői ellenőrzés hiányosságai miatt volt elégtelen az eredmény. A kiválasztott személyek ellenőrzése, hálózati és egyéb operatív eszközökkel való figyelemmel kísérése felszínes maradt. Ebben az időszakban mindössze 40 százalékukat ellenőrizték hálózaton keresztül, de egy részüket csak alkalmasszerűen és közvetett úton. A rendszeresen hálózati és operatív eszközökkel ellenőrzött személyek többsége a megszerzett adatok szerint ellenséges magatartást tanúsított, illetve ellenséges tevékenységet fejtett ki: izgatást vagy rémhírterjesztést követett el, esetleg reménykedett a rendszer háború során történő megváltozásában, a Szovjetunió vereségében.²⁷

Az állambiztonsági szervekhez beérkező információk szerint a megfigyelték többsége élénken érdeklődött a bel- és a külpolitikai események iránt, azokat ellenségesen kommentálta, és valószínűleg nem is volt sokkal több „bűne”, bár a jelentések szerint a volt katonatisztek számon tartották egymást, és lazább csoportosulásokat hoztak létre. Az esetleges preventív intézkedések miatt állítólag sokan rejtékhely után kutattak.²⁸ A nem hálózati jellegű ellenőrzések megállapításai szerint viszont az F-dossziésok túlnyomó többsége passzív vagy lojális magatartást tanúsított. Ennek egyik okaként a nyugodt bel- és külpolitikai helyzetet jelölték meg, ezért nem aktivizálódtak az ellenséges elemek. Másrészt a kiválasztott személyek mellé történő ügynöki beépülés még kezdeti stádiumban volt, az operatív szervek vezetői azt vették hálózati ellenőrzés alá, akinek a megfigyelésére lehetőségük volt, tehát elsősorban a gyakorlati szempontok érvényesültek. Az ügynöki operatív munkát nem irányították időben erre a területre, pedig országosan a belső elhárítás területén foglalkoztatott ügynökök száma lényegesen magasabb volt, mint a veszélyes elemek száma. Új beszerzéseket is csak ritkán hajtottak végre. Ugyanakkor az egész hálózati munkát fokozatosan át akarták állítani az F-dossziésok ellenőrzésének irányába; a folyamat időigényét másfél-két évre becsülték.²⁹

1961 szeptemberétől kezdve a beérkezett hálózati jelentések szerint aktivizálódtak a

megfigyeltek, és gyakran izgató politikai kijelentéseket tettek. Jellemző volt rájuk a mély konspiráció, a politikai eseményeket csak szűk körben tárgyalták meg. Leggyakrabban személyesen vagy levélben tartották a kapcsolatot, és állandóan figyelmeztették egymást az ellenük folytatott hálózati munkára. A volt katonatisztek, különösen a tüzérek, gyakran összejöveteleket szerveztek Szent Borbála, a tüzérek védőszentjének napjára: „...az emlékezés leple alatt felelevenítik a horthysta hadseregben kialakult szokásaikat, az érintkezés során a volt katonai rangjuknak megfelelő tiszteletadással tárgyaltak egymással, ugyanakkor megtárgyalták a politikai eseményeket, és háborús rémhíreket terjesztettek szűk körben” – írta az egyik beszámoló.³⁰ A volt csendőrök főleg termelőszövetkezet elleni izgatást követtek el a nyugati rádiók hatására, a volt kopjasok pedig háborús rémhíreket terjesztettek, és a németkérdés megoldatlansága miatt reménykedtek a háború kirobbanásában és a nyugatnémet hadsereg győzelmében. A volt politikai foglyok illegális szövetségének tagjai országos viszonylatban is tartották egymással a kapcsolatot. Foglalkoztatta őket, hogy rendkívüli eset alkalmával mi lesz a sorsuk, esetleg börtönbe vagy internálótáborba kerülnek – olvasható a jelentésekben.³¹

A félelem egyáltalán nem volt alaptalan, mert a különnyilvántartási rendszerben kezelt állampolgárok számítottak a „belső reakciós erők aktív magjának, akik engesztelhetetlenül szemben álltak a rendszerrel”. Folyamatos megfigyelésüktől azt remélték a politikai nyomozó szervek, hogy tudomást szereznek a tevékenységükről, napra készen tudják követni a lakcím- és a munkahely-változásait, így rendkívüli időszakban vagy háborús konfliktus esetén hatékony és azonnali korlátozó intézkedéseket tudnak hozni ellenük, ami a letartóztatásukat és az internálásukat jelentette volna.³² 1961. december 15-éig a központi és a megyei operatív osztályok összesen 10 514 főt választottak ki preventív őrizetbe vételre.³³ Rendkívüli esemény vagy állapot (R) esetén 906 állampolgárt, mozgósítás (M) idején pedig 9608 személyt „gyűjtöttek volna be”. Budapesten összesen 3213 emberre, vidéken pedig 7301 személyre várt ez a sors.³⁴ A másfél hónappal korábbi adatokhoz képest 1385 fővel tartalmazott többet ez a nyilvántartás, ugyanis november 1-jén még csak 9129 főt mutattak ki.³⁵ A több mint tízezer letartóztatásra kijelölt személyből 5877-et választottak ki F-dosszié alapján, ami azt jelentette, hogy szinte az összes F-dossziést őrizetbe vették volna, ha a rendszert valamilyen komolyabb kihívás éri, ugyanis ekkor 6115 személy szerepelt a veszélyes elemek különnyilvántartásában. A preventív őrizetbe vételre kijelöltek között 267 nő volt, és két 18 éven alulit is tartalmazott a kimutatás. Túlnyomó többségük az ellenséges kategóriába tartozott, de 868 munkás, 707 értelmiségi és 635 egyházi személy mellett 18 fő az akkori fegyveres testületek tagja volt. A legtöbb személy, vagyis 3989 fő a forradalomban való részvétele miatt került a listára. A 10 514 fő közül 4085 volt elítélve korábban politikai okokból. A kiválasztottak túlnyomó többsége az iparban és a mezőgazdaságban dolgozott, de a közlekedésben 800 (köztük 236 vasutas), az egészségügy területén 277 (ebből 138 orvos), a tudományos életben és művelődésben pedig 578 fő tevékenykedett. Közöttük 219 pedagógus és iskolaigazgató, 37 felsőoktatási tanár, 52 tudományos kutató és tudományos munkatárs is volt. A jelentés név szerint is felsorolt néhány vezető beosztású személyt, köztük dr. Hadnagy Albertet, a szekszárdi levéltár vezetőjét.³⁶

Az F-dossziésok állampolgári jogait is korlátozhatták, erről külön határozatot készítettek, amit az osztályvezetőnek is jóvá kellett hagynia. Hadiüzemekbe nem kerülhettek, és bizalmas munkakörben sem helyezkedhettek el. Utlevelet, fegyverviselési engedélyt és jogosítványt sem kaphattak a kötelezően a különnyilvántartási rendszerbe sorolt személyek, őket törölni is csak akkor lehetett a nyilvántartásból, ha meghaltak. Másoknál egyéni elbírálás érvényesült. A politikai okból elítélt személyeket akkor törölték a különnyilvántartási rendszerből, ha mentesültek a büntetett előlethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól, és változtattak korábbi ellenséges magatartásukon, beilleszkedtek a társadalmi rendszerbe, „kiemelkedő munkájukkal, őszinte, becsületes magatartásukkal bizonyították a rendszer iránti lojalitásukat”.³⁷

Az 1962–1968 közötti változások

1962-ben az MSZMP PB határozata alapján átszervezték az állambiztonsági szervek

működését. 1962. december 1-jén 5824 Figyelő-dosszié volt nyilvántartásban, ami csökkenést jelentett az előző évhez képest. A törlések megszorodtak, mert a politikai rendőrség járási kirendeltségei megszűntek, ezért akit nem tudtak ellenőrizni, azt inkább törölték a vidéki szervek.³⁸

1963. április 4-én megjelent a 4. számú törvényerejű rendelet, ami után a politikai foglyok jelentős része szabadlábra került. Az amnesztia következtében megváltozott belpolitikai helyzet miatt, illetve a kezdeti hiányosságok megszüntetése és a különnyilvántartási rendszer továbbfejlesztése érdekében adta ki a belügyi vezetés a 0010/1963. számú miniszterhelyettesi parancsot 1963. december 5-én.³⁹ A korábbi parancs végrehajtása során elkövetett hibák közé sorolták, hogy az operatív szervek gyakran elmulasztották a veszélyes személyek nyilvántartásba vételét, és a hálózati ellenőrzés hiányosságai miatt tevékenységükről nem volt elegendő információjuk, ezért túl sok F-dossziét töröltek azzal az indoklással, hogy politikailag passzív vagy visszahúzódó magatartást mutat. Másrészt olyan személyek is szerepeltek a nyilvántartásban, akiknek a felvétele indokolatlan volt.⁴⁰

A legfontosabb változás az volt a megújított szabályozásban, hogy a korábban első számú ellenséggként kezelt klasszikus ellenséges kategóriák némileg veszítettek a jelentőségükből, és előtérbe kerültek azok, akik 1945 utáni tevékenységük miatt számítottak megbízhatatlannak. A parancs alapján minden esetben ellenőrzés alá vonták és a veszélyes elemek nyilvántartásába vették fel azokat is, akik az úgynevezett imperialista hírszerző és elhárító szervekkel kapcsolatot tartottak, illetve ezeknek a szerveknek valamikor hivatásos tagjai vagy ügynökei voltak. Ugyanígy jártak el a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendje elleni összeesküvés, lázadás, kártevés, rombolás, merénylet, hazaárulás, ellenség támogatása, kémkedés, izgatás, valamint a béke és az emberiség elleni bűntettek miatt elítélt személyekkel kapcsolatban. Be kellett venni a különnyilvántartási rendszerbe az 1945 előtti kormányok tagjait és az akkori pártok felső vezetőit, illetve a polgári és a katonai igazságszolgáltatási szervek elnökeit, elnökhelyetteseit és vezetőit. Ez alól csak az aggok, a magatehetetlen betegek képeztek kivételt, és azok, akik időközben „*beilleszkedtek a szocialista társadalmi rendszerbe*”. Egyéni elbírálás után lehetett ellenőrzés alá vonni az alapnyilvántartásban szereplő személyek közül azokat, akik a háború előtt kommunisták üldözésében, meghurcolásában, megkínzásában vettek részt, vagy azok bírósági ügyeiben súlyos ítéleteket hoztak, esetleg ahhoz hozzájárultak; az előző rendszerben betöltött állásukkal, funkciójukkal, politikai tevékenységükkel elősegítették, támogatták a rendszer bel- és külpolitikáját, és a róluk beszerzett adatok azt bizonyították, hogy nem lojálisak a szocialista társadalmi rendszerhez, rendkívüli időszak esetén ellenséges tevékenységet fejtenének ki. Az összes körülményt mérlegelve, egyénenként differenciálva vették különnyilvántartásba a háborús és népellenes, valamint az 1945 után államellenes bűncselekmény elkövetéséért elítélteket is. A kiválasztásról és a nyilvántartásba vételről a lakhely szerint illetékes, míg az ellenőrzés megszervezéséről a lakhely- és a munkahely szerint illetékes operatív szerv együttesen volt köteles gondoskodni. Ha a társadalomra veszélyes elem nem szerepelt az operatív nyilvántartásban, vagy csak a kutató nyilvántartásban szerepelt, akkor az operatív szervek egyúttal alapnyilvántartásba is vették, vagy a kutató nyilvántartásból áthelyezték az alapnyilvántartásba. A kiválasztottokról a csoportfőnökségeken és a megyei politikai osztályokon területi, a III/2. Osztályon országos különnyilvántartást vezettek, amelyben az adatváltozásokat is naprakészen követték.

A börtönből szabaduló személyek ellenőrzés alá vonásáról és különnyilvántartásba vételéről a szabadulásukról szóló értesítéstől számított egy hónapon belül döntöttek, és megnyitották az F-dossziét, ha indokoltnak találták. Ha politikai bűncselekmény miatt korábban egy évnél hosszabb időre ítélték el az ellenőrzött személyt, akkor a dossziéját a jogerős ítélettel ellátva a III/1-f. börtönelhárító alosztály vette át. A börtönben keletkezett iratokat is bevarrták a dossziéba. Szabadulása után összefoglaló jelentést készítettek a személy börtönben tanúsított magatartásáról,⁴¹ majd a dosszié ismét megjárta az előbbi utat, csak most már visszafelé.⁴²

1963. április 1-jétől kezdve kismértékben emelkedett a Figyelő-dosszié-nyitások száma, viszont az új F-dossziék nyitása és zárása országosan kiegyenlítette egymást.⁴³ 1963. június 30-án 5824 F-dosszié volt,⁴⁴ 1964. november 27-én viszont már 6 143 társadalomra

veszélyes elemet tartottak nyilván. 1964-ben 394 főre nyitottak F-dossziét, többségük az 1963. évi 4. tvr. alapján szabadult elítéltek közül került ki, de a szabadulók egyharmadát nem tudták ellenőrzés alá vonni.⁴⁵ 1965. október 1-jén valamivel kevesebb, 5974 társadalomra veszélyes személyt tartottak Figyelő-dosszié alapján nyilvántartásban. Közülük 400 fő volt egyházi személy, és 230 a jelentés készítése idején is egyházi szolgálatot látott el.⁴⁶ A hatvanas évek végén egyházi vonalon 427 fő F-dossziést tartottak számon, ami az összes nyilvántartott veszélyes elem 6,9 százalékát jelentette. Budapesten, Pest megyében és Hajdú-Bihar megyében élt jelentős részük. Élesen elítélték a rendszerrel lojális egyházi vezetést, többségük kapcsolatot tartott az emigráns egyházi szervezetekkel is. Több mint egynegyedük volt szerzetes, aki illegális rendi életet élt. Nagy érdeklődéssel kísérték a csehszlovákiai eseményeket, annak hazai hatásaként az Állami Egyházügyi Hivatal visszaszorulását, az egyház felértékelődését, a papi békemozgalom megszüntetését és az egyházi rendek visszaállítását remélték.⁴⁷

A többi F-dossziés közül 361 személy dolgozott értelmiségi pályán, közülük 245-öt korábban elítéltek valamilyen politikai tevékenység miatt. A közoktatás területén 39-en voltak, tervező- vagy kutatóintézetben dolgozott 23, az egészségügyben pedig 36 fő.⁴⁸ A jelentés megfogalmazása szerint többségük értelmiségi munkakörben dolgozott, de magas volt a segédmunkások és alkalmi munkások száma is.⁴⁹

A politikai magatartásuk alapján ekkor három csoportba osztották őket. Egy részük – az értékelések szerint – a bel- és külpolitikai események hatására lojális magatartást tanúsított. Kifejezésre juttatták, hogy egyetértenek a párt és a kormány politikájával. Megszakították a kapcsolatukat az ellenséges tevékenységet folytató személyekkel, keresték a társadalmi életbe való beilleszkedés lehetőségeit, és munkával igyekeztek a múltjukat feledtetni. Másik részük – létszámát tekintve a legnagyobb csoport – fenntartotta ellenséges nézeteit, jelentős részüket a múltban elszenvedett sérelmek „visszafizetése” foglalkoztatta, vagyis a kommunistákkal való leszámolásra vártak, de a helyzetet nem tartották alkalmasnak erre. Egy volt politikai fogoly – az egyik jelentés szerint – így fogalmazta meg a nézeteit: *„...a hatalom nem hull az ölünkbe, azt tűzzel-vassal, vérrel kell megszerezni, de csak adott alkalommal, addig nem szabad növelni a vértanúk számát.”*⁵⁰ A harmadik csoportba sorolták azokat, akik államellenes tevékenységet folytattak; többségében izgatás, ellenséges csoportosulásban való részvétel, nyugati személyekkel tartott kapcsolat volt ellenük a vád. Az F-dossziésok 2-3 százalékát sorolták ide. Az 1945 előtti fegyveres testületek tagjai és az ötvenhatos fegyveres felkelők a felszabadítási taktika hívei voltak, a rendszerváltozást fegyveres úton tartották elérhetőnek. Míg korábban a berlini és a kubai válság váltott ki ellenséges kijelentéseket,⁵¹ újabban a kínai-szovjet kapcsolatok romlását és a fegyveres összeütközés lehetőségét is tárgyalták. Számuk csökkenő tendenciát mutatott, követte a nyugati propaganda áthangolódását. A fellázítási taktikát viszont egyre több veszélyes elem tette magáévá, és ennek érdekében tevékenykedtek. A demokrácia kiszélesítésének, a liberalizálódás fokozódásának szükségességét hangoztatták, amelytől a rehabilitálásukat remélték. Egyes belpolitikai intézkedéseket, a nemzetközi eseményeket, néhány szocialista ország önálló nemzeti politikára való törekvését a fellázítás sikereként értékelték, ami polgári átalakuláshoz vezethet. Nézeteiket azonban legtöbbször csak leplezett formában terjesztették: *„...ha manapság valaki elégedetlenkedni akar, legokosabb, ha Rákosit és Sztálint szidja, mert őket hivatalosan is elmarasztalták, nekünk pedig jó egy kicsit szidni őket, mert ők is kommunisták...”*⁵² A korábbinál fokozottabban igyekeztek kihasználni a legális lehetőségeket is az F-dossziésok, főleg a volt polgári politikusok és a katonatisztek, akik bekapcsolódtak a társadalmi szervezetek munkájába. Itt burkoltan ellenséges nézeteket hangoztattak: *„A Népfrontot fokozatosan ellenzéki párttá kellene fejleszteni, megteremtve ezzel az MSZMP legális ellenzékét”* – vélekedtek egyes beszámolók szerint.⁵³

1966. december 31-én az operatív szervek 6232 személyt tartottak F-dosszié alapján ellenőrzés alatt. Átlagosan 55–60 százalékuk volthálózzattal is ellenőrizve, de ez szervenként nagy eltérést mutatott. Fokozott figyelmet fordítottak az ötvenhatosokra, a volt politikai elítéltekre és a nyugati kapcsolatokkal rendelkezőkre. Értékelésük szerint a hálózati ellenőrzés terén előrelépést értek el a politikai rendőrség operatív szervei, de például a volt amerikai katonák és az idegenlégiósok magatartását alig ismerték, és a volt politikai elítéltek és ötvenhatosok mintegy 30–35 százalékát tudták csak kontrollálni.⁵⁴ Ugyanakkor 1965.

december 31-én 787 fő volt börtönben valamilyen politikai jellegű bűncselekmény miatt, ugyanez az adat egy évvel később 733. A hálózat létszáma 11 236 főt tett ki 1966 végén.⁵⁵

Az állambiztonsági szervek szerint jelentős mértékben törekedtek a volt politikai elítéltek arra, hogy szaktudást szerezzenek, iskolákat, tanfolyamokat végezzenek, és mint elismert szakemberek jobb beosztásba, gazdasági területen pozícióba kerüljenek. A politikai rendőrség fokozott figyelmet fordított arra, hogy megakadályozza ezt a törekvést. A 032/1967. számú parancs 550 kiemelt objektumot határozott meg a népgazdaság védelme szempontjából.⁵⁶ Ezekben az objektumokban 1118 politikai szempontból megbízhatatlan személy dolgozott, közülük 896 főt tartottak F-dossziés ellenőrzés alatt, ebből 749 személyt legalább már egyszer elítéltek politikai tevékenysége miatt. Jelentős részük műszaki értelmiségi volt, akik termelésirányító pozícióban tevékenykedtek.

1968. december 31-én az operatív szervek összesen 6113 személyt tartottak F-dossziés ellenőrzés alatt. A veszélyes elemként nyilvántartott személyek 34 százaléka, vagyis 2094 fő egyébként sohasem állt büntetőeljárás alatt. A beérkezett jelentések alapján a hatvanas évek második felében a Figyelő-dossziés személyek körében végbement ügynevezett „*polarizációs folyamat*” következtében körülbelül 90–92 százalékuk politikailag passzív magatartást tanúsított. Aktív veszélyességük nem igazolódott a vizsgált időszakban, ez nem volt magasabb, mint az alapnyilvántartásban lévőké, a kiválasztásuk csak ellenséges meggyőződésüket vette alapul. Nézeteiket ugyan nem adták fel, de a konkrét politikai tevékenységtől tartózkodtak, sokan félték a börtöntől, és nem akartak „*feleslegesen vért áldozni*”.

Az F-dossziésok mintegy 3 százaléka teljesen visszahúzódott életet élt, beilleszkedett a társadalomba, kapcsolatot sem tartott a társaival magas életkora, egzisztenciális körülményei, a börtöntől való félelme, vagy a nyugati hatalmakból való kiábrándultsága miatt. Körülbelül 5 százalékuk azonban nem riadt vissza az aktív politikai tevékenységtől. Élénken foglalkoztak a demokrácia kérdésével, figyelemmel kísérték a nemzetközi politikai eseményeket. A csehszlovákiai események idején többen az illegalitás gondolatával foglalkoztak, mert arra számítottak, hogy éles helyzetben korlátozó intézkedéseket foganatosítanak velük szemben. Legális lehetőségeket keresve tartották a kapcsolatot egymással, és igyekeztek a kulturális élet terén közéleti tevékenységet kifejteni.

A foglalkozási megoszlásuk alapján 58 százalékuk munkás volt, az értelmiséget 9,5 százalék képviselte. Az F-dossziésok több mint fele 50 éven felüli volt már ekkor. Legtöbben izgatás miatt kerültek bíróság elé, és ebben az időszakban 24 főt helyeztek rendőri felügyelet alá, rendőrhatalomra pedig 109 főt részesítettek.⁵⁷ A volt ötvenhatosok tették ki az F-dossziésok 46 százalékát, ami 2833 főt jelentett. Magatartásukra az volt a jellemző, hogy szabadulásuk után igyekeztek szakmailag képezni magukat, és kiválóan dolgozni a munkahelyükön. Nagy reményeket fűztek a liberalizálódási folyamathoz, köreikben erős volt a hazafias érzés és az önálló nemzeti politika iránti igény. Fokozott érzékenységgel reagáltak a csehszlovákiai eseményekre, megdöbbenett és megijesztette őket a szocialista országok fegyveres fellépése, ezért visszahúzódtak és várakozó álláspontra helyezkedtek.⁵⁸

Az 1969 és 1982 közötti időszak jellemzői

A hatvanas években lezajlott társadalmi változások, a modernizálódás, a „fejlett szocializmust” célul kitűző Kádár-rendszer megerősödése, a politikai vezetés igényeinek megváltozása szükségessé tette az érvényben lévő parancs megújítását. Az ellenségesnek tekintett társadalmi csoportok is jelentős változáson mentek keresztül, ugyanis az 1945 előtti uralkodó osztályok tagjai már meglehetősen idősek voltak, az osztályellenség megfogyatkozott. Az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevői is korosodtak, az amnesztia óta eltelt években egy részük beilleszkedett a társadalomba. A politikai vezetés és az állambiztonsági szervek módszerei finomodtak, a megtorlás adminisztratív eszközei fokozatosan háttérbe szorultak, és előtérbe kerültek a kiszorítás, a befolyásolás és a megelőzés módszerei. A veszélyes személyek kiválasztása, ellenőrzése viszont nem követte rugalmasan a társadalmi változásokat, a napirendre tűzött politikai és operatív követelményeket.⁵⁹

A fentiek miatt a különnyilvántartási rendszerbe történő kiválasztás alapelveit

módosítani akarta az állambiztonsági vezetés, a törlés feltételeként korábban meghatározott legalább kétévi többoldalú ellenőrzést túl hosszúnak találták. A beilleszkedett személyek figyelését fokozatosan meg akarták szüntetni, ezért a nyilvántartásba soroltak felülvizsgálatát határozták el, figyelembe véve a tényleges társadalmi veszélyességet, az életkort, az akkori politikai tevékenységet és magatartást. Ekkor már csak mintegy 6–8 ezer ténylegesen ellenséges magatartást tanúsító, illetve ilyen vonatkozásban számításba vehető személlyel számoltak.⁶⁰

A fenti elvárások érvényesítése érdekében jelent meg az új szabályozás, a belügyminiszter-helyettes 004/1969. számú parancsa. Az ellenséges kategóriák ismét módosultak némileg, de alapvetően a korábbiakat tartotta meg az új norma is. Új elem volt, hogy azokat is nyilvántartásba vették, akik a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének gyengítését, aláásását, megdöntését latolgatták, társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális rendje ellen várhatóan felléptek, vagy erre másokat felkészítettek. A kiválasztást az alapnyilvántartásba vett személyek és a folyamatosan szabaduló politikai elítéltek közül egyéni elbírálás alapján végezték. Mérlegelték a politikai magatartást és tevékenységet, az ellenséges kapcsolatokat és a munkaköri sajátosságokat is, például államtitkok megszerzésére vagy „kártevésre” volt-e lehetősége az adott egyénnek. Számításba vették a lakóhelyi, családi körülményeket, ellenséges politikai, ideológiai felkészültséget, értelmi képességet, szervező és irányító készséget, egészségi állapotot, az ellenséges befolyásolási, munkaköri és publikációs lehetőséget is. Főként az ideológiai, a kulturális, az ifjúságvédelmi és az egyházi elhárítási területre koncentráltak a továbbiakban. ⁶¹

A 004/1969. számú parancs a Figyelő-dossziés személyekkel kapcsolatos intézkedéseket a pártvezetés szándékai szerint „a szocialista társadalmi rendszer fejlődésével együtt változó politikai és operatív körülményekhez igazította”. A rendszerben szereplő személyek felülvizsgálatát 1969. június 30-a és 1970. június 30-a között hajtották végre.⁶² A parancs megjelenésekor 6059 fő volt a társadalomra veszélyes ellenséges személyek különnyilvántartásában. 1970. július 1-jéig 2729 főt töröltek, ezzel párhuzamosan 115 főt vettek újonnan nyilvántartásba, így a különnyilvántartásban szereplők száma 3445 fő volt a felülvizsgálat végén.⁶³ A töröltek túlnyomó többségének öregség, betegség, passzivitás és beilleszkedés miatt szüntették meg az ellenőrzését.

A hosszú évek óta tartó adatgyűjtés és a technikai fejlődés ugyanis lehetővé tette, hogy az állambiztonsági szervek gépesítsék és automatizálják a társadalomra veszélyes ellenséges elemekről megszerzett adatok feldolgozását. Ehhez egy kódrendszert dolgoztak ki, a feldolgozáshoz rendszeresített adatlapon a személy nevét egy betűvel jelölték, az adatlap többi rovatába pedig a megfelelő kódszámot írták. Amelyik rovatba nem került adatot jelző szám, oda nullát írtak. A legfontosabb adatokról kódkartont állítottak ki, valamint lyukkártyára vitték az információkat, és a gépi adatfelvétel után statisztikai adatokat is készítettek.⁶⁴ A kódrendszerben a dossziétípusok közül a Figyelő-dosszié a 9-es számot kapta.⁶⁵

A differenciált ellenőrzés kialakításakor meghatározták az aktív ellenséges személyek és a potenciálisan veszélyesek körét is. A hetvenes évek első négy évében további 650 főt töröltek az F-dossziésok nyilvántartásából, viszont 294 főt felvettek az ellenőrzöttek közé, így lényegesen csökkent a régebbi politikai cselekmények miatt nyilvántartásban szereplők, és emelkedett a korabeli társadalmi veszélyesség miatt kijelöltek és a visszaeső politikai elítéltek aránya. 1974 közepén 3089 F-dossziés volt a nyilvántartásban, közülük 507 főt tartottak aktív ellenséges személynek, ebből 345 fő volt korábban politikai tevékenysége miatt elítélve, nagy részük több alkalommal is. A potenciálisan veszélyes kategóriába 2582 személyt soroltak. Budapesten élt a legtöbb F-dossziés, ezt követte Pest, Borsod, Veszprém, Komárom-Esztergom és Győr-Sopron megye. A fontosabb elhárítási vonalakhoz csatlakozóan 550 főt ellenőriztek, 295 fő tartozott az egyházi reakcióhoz, 139 fő a kémelhárítási, 84 fő a kulturális és 32 fő az ifjúságvédelmi területhez. Az utóbbi három kategória vált a korszakban a legfontosabbá.⁶⁶

A megyei párttitkárok kifejezetten igényelték a tájékoztatást a területükön élő veszélyes személyek politikai magatartásáról és az ellenük tett intézkedésekről. A potenciálisan veszélyes személyek kétharmadának ellenőrzésében a munkahelyi és a lakóhelyi aktivisták is részt vettek. A politikai rendőrség nagyban támaszkodott a „társadalmi erőkre” is, a munkahelyi vezetők saját hatáskörükben számos, az állambiztonsági szervek érdekeinek megfelelő intézkedést tettek. Az F-dossziésok ellenőrzésére összesen 679 hálózati személyt

használtak fel, akikkel többoldalúan 500, egyoldalúan pedig 600 fő ellenőrzését biztosították, elsősorban az aktív ellenséges személyek köréből.

A jelentősebb F-dossziés személyek – mint például Rácz Sándor, dr. Révész András, dr. Matheovits Ferenc – tevékenységének kontrollálásához folyamatosan használták a konspirált ellenőrzést, valamint a lakás- és telefonlehallgatási rendszabályokat is. Szükség esetén titkos kutatást és külső figyelést is alkalmaztak. A négy év során több mint 100 F-dossziés ellen indítottak büntetőeljárást, 82 fő részesült rendőrhatalósági figyelmeztetésben, és 84 fő esetében alkalmaztak úgynevezett szignalizációt (jelzésadást) a munkahelyi vezetők felé. 80 fő útlevélkérelmét utasították el,⁶⁷ és 111 F-dossziés állampolgárral folytattak befolyásolási beszélgetést.⁶⁸

A III. Főcsoportfőnökség szervei 1974. szeptember 1-jén 3070 társadalomra veszélyes személyt tartottak ellenőrzésük alatt, közülük 86-ot illegális egyházi tevékenység miatt. Ezek között 52 fő valamilyen egyházi tisztséget is betöltött. ⁶⁹

1974. szeptember 5-én miniszterhelyettesi értekezleten tárgyalták meg az állambiztonsági vezetők a 004/1969. számú parancs végrehajtásának helyzetét és továbbfejlesztésének lehetőségét. Követelményként fogalmazták meg, hogy különösen a kulturális, az ifjúságvédelmi és a kémelhárítási területen kell érvényt szerezni a folyamatos ellenőrzésnek.⁷⁰ Az 1974. évi felülvizsgálatkor 3089 fő volt a különnyilvántartási rendszerben, de 1978. december 31-én már csak 2795 F-dossziést ellenőriztek az állambiztonsági szervek. Ugyanekkor 300 hálózati személyt foglalkoztattak megfigyelésük érdekében. A volt politikai elítélteket további 149 ügynök tartotta szemmel, közülük 104 a Figyelő-dossziésok ellenőrzésére is alkalmas volt, összesen tehát 404 embert használhattak ilyen célra a szervek.⁷¹

1980. december 31-én még kevesebb, már csak 2709 F-dossziés állt ellenőrzés alatt országosan. Közülük 618 főt tartottak aktív ellenséges személynek, a potenciálisan veszélyes kategóriába viszont 2091 főt soroltak. Az utolsó 5 év alatt 592 főt vettek újonnan nyilvántartásba, közülük 347 tartozott a politikai elítéltek közé, ezek közül 87 egyházi személy volt, kulturális területről 50 fő, ifjúságvédelmi vonalról 44 fő, míg kémelhárítási területről 64 fő került ellenőrzés alá.⁷² Ugyanabban az időszakban 972 főt töröltek, köztük azokat, akik 1945 előtti tevékenységük miatt álltak ellenőrzés alatt, de a felszabadulás óta semmilyen cselekményt nem követtek el, és idős koruk, betegségük miatt a társadalmi veszélyességük lecsökkent. Így az ellenőrzöttek egyharmada tulajdonképpen kicserélődött. Nyilvántartásba kerültek viszont a börtönből szabaduló politikai elítéltek, a belső ellenzék aktivizálódó személyei, és a jogellenes külföldi tartózkodásból hazatértek közül azok, akiket ellenséges hírszerző szervvel történő kapcsolattartással gyanúsítottak.

A III/III. Csoportfőnökség elhárítási területein ekkor összesen 2538 F-dossziés állt ellenőrzés alatt, közülük 2116 tartozott a volt politikai elítéltek közé, 270 fő egyházi személy volt, 87 fő a kulturális területen dolgozott, 66 fő pedig az ifjúságvédelmi vonalon került nyilvántartásba. A III/II. Csoportfőnökség, vagyis a kémelhárítás 171 F-dossziést tartott nyilván. Az ellenőrzöttek többsége a jelentősebb városokban és az iparosodott megyékben élt. A jelentés még mindig kevésnek tartotta a kulturális és az ifjúságvédelmi területen ellenőrzöttek számát, és külön intézkedést hoztak, hogy az izgatást elkövetők, főleg a visszaeső röpcédulázók, névtelen levélírók és más rendkívüli eseményt elkövetők is bekerüljenek a különnyilvántartásba. Ekkor az F-dossziés személyek ellenőrzöttségét megfelelőnek tartották, ehhez 677 hálózati személyt vettek igénybe, akik 1170 F-dossziést tartottak szemmel. Ennek ellenére 20 F-dossziés maradt jogellenesen külföldön, mert tervüket nem tudták időben felderíteni.⁷³

Az F-dossziésok magatartását értékelő jelentések szerint a lengyelországi események erősítették a szovjet- és kommunistaellenes érzelmeket, sokan egy újabb forradalom kirobbanásában reménykedtek. A munkástanácsok volt vezetői, Rácz Sándor, Bali Sándor és a többiek, fokozottabban ápolták korábbi kapcsolataikat, hogy adott esetben részt vállaljanak a célkitűzések megvalósításában. Mások a lengyel példa magyar viszonyoknak megfelelő alkalmazásával próbálták elképzeléseiket megvalósítani. Dr. Pákh Tibor politikai elítélte támogatta a lengyel belső ellenzékét, ami a politikai rendőrség szerint alkalmas volt a „*kelet-európai demokratikus mozgalmak egységének demonstrálására*”. Dr. Krassó György 1980 novemberében Lengyelországba utazott, majd hazatérését követően a *Napló* című illegális

kéziratgyűjteményben felhívást tett közzé a lengyel munkások gyermekeinek magyarországi üdültetése érdekében, ezzel juttatva kifejezésre a lengyel ellenzékiek iránti szolidaritását. A volt ötvenhatosok és jobboldali politikusok a kulturális területen elhelyezkedő ellenzéki személyek felé is orientálódtak. A Charta '77 aláírását még elutasították, mert provokációnak tartották, de az 1979-es nyilatkozatot már többen aláírták. Bibó István temetését, amelyen több százan jelentek meg, sokan politikai demonstrációra használták fel. Utána emlékkönyv kiadását kezdeményezték, amelybe több F-dossziés személy is írt tanulmányt. A politikai rendőrség nagy veszélyt látott abban, hogy a különböző politikai platformon álló F-dossziésok hajlandóságot mutattak a közös fellépésre és az együttműködésre.⁷⁴

1981. május 5-én állambiztonsági miniszterhelyettesi értekezleten, május 18-án miniszteri értekezleten, szeptember 25-én pedig főkapitányi értekezleten tárgyalták meg a témát az állambiztonsági vezetők, és elhatározták, hogy 1981. december 31-éig új miniszterhelyettesi parancsot adnak ki a különnyilvántartásban szereplőkkel kapcsolatos feladatok szabályozása érdekében.⁷⁵ Megállapították, hogy a társadalomra veszélyes ellenséges elemek ellenőrzése összhangban volt az általános politikai érdekekkel, és a különnyilvántartás jól illeszkedett az állambiztonsági felderítés rendszerébe. Az operatív helyzet változását azonban nem tudta követni a rendszer, az ellenőrzötték összetétele ekkor már nem tükrözte a tényleges helyzetet. A dokumentumok szerint az elmúlt években az „*imperialista speciális szolgálatok és propagandaszervek*”, illetve a belső gazdasági nehézségek aktivizálták a hazai ellenzéki erőket. Néhány jelentősebb ellenzéki csoport befolyása megnőtt, a csoportok közötti kapcsolatok megerősödtek. Az ötvenhatosok egy szűkebb rétege is aktivizálódott. Az ellenzéki csoportok társadalmi veszélyessége növekedett, a tiltakozásokkal, a szamizdatirodalom terjesztésével, ellenséges cikkek nyugati lapokban való megjelentetésével, házi egyetemek szervezésével felhívták a figyelmet magukra az értelmiség és a fiatalság szélesebb rétegeiben is. Tevékenységük az elmúlt időben fokozatosan politikai jelleget öltött, nyílt fellépésük és provokatív akcióik megszorodtak. A további akciókkal „*a munkásosztályhoz is közel férközhetnek, munkás támogatókat is szerezhetnek*”.⁷⁶ Egységes ellenzék azonban még nem alakult ki, de egyes akciók során gyakorlati együttműködésre törekedtek a különböző ellenzéki csoportok. Erősödött a meggyőződésük, hogy a pártvezetés nem mer fellépni ellenük az akkori gazdasági és politikai helyzetben. Olyan akciókat is végrehajtottak, amelyek látható célja a büntetőeljárás kiprovokálása volt. Ennek bekövetkezése esetén fokozni akarták a kampányukat. Abban az esetben, ha a jelentősebb adminisztratív intézkedés elmarad, azt remélték, hogy a provokatív magatartás és tevékenység legalitást nyer és szélesebb körben is elterjed, társadalmi támogatást kap. Az új ellenzék és az ötvenhatosok egy része között közeledést tapasztaltak, néhány tucat ötvenhatos az utóbbi években aktivizálódott – a jelentések szerint. Gyakran hangoztatták az '56-os forradalom rehabilitálásának szükségességét, politikai elképzeléseik részben a polgári radikális, részben pedig a nacionalista platformon álló csoportokéval egyezett meg. A volt koalíciós pártok prominens személyeinek a várakozása is felfokozódott, személyük és pártjuk rehabilitálását várták, következő lépésben pedig a hatalomban való részvételt akarták elérni – összegezték véleményüket az állambiztonsági vezetők. A velük szemben végrehajtott operatív és adminisztratív intézkedéseket pedig arányosnak és kellően visszatartó erejűnek tartották.⁷⁷

Az 1982 és 1989 közötti időszak

A különnyilvántartási rendszer biztosította, hogy a politikai rendőrség folyamatosan szemmel tarthassa az F-dossziés személyeket. Összetételük viszont ekkor már nem tükrözte a politikai vezetés akaratát, amely az erősödő ellenzéki mozgalmak megfigyelését várta el az állambiztonsági szervektől. A belügyi vezetés kénytelen volt a nyolcvanas évek elején korszerűsíteni az elhárítási területre vonatkozó parancsot. Az ismételt szabályozás célja az volt többek között, hogy tökéletesítsék és az operatív helyzethez igazítsák a „normát”, a III. Főcsoportfőnökség valamennyi elhárítási területén pedig egységes eljárásrendet alakítsanak ki. 1982 végén adták ki az új parancsot, amely továbbra is fokozott szerepet szánt a különnyilvántartási rendszernek.⁷⁸ A szabályozás szerint azokat kellett a „*társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemnek*” tekinteni, akik a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjével szemben a fellépés lehetőségét latolgatták, és

magatartásukkal tényleges veszélyt jelentettek a szocialista társadalmi rendszerre. A népgazdaság-védelem, a katonai objektumok védelme, az amnesztiával hazatértek, az idegenforgalom, az államtitok és a szolgálati titok védelme vált a fő elhárítási területté a nyolcvanas évek elején. A III/III. Csoportfőnökségnek elsősorban a kulturális és az ifjúsági területen kellett fokoznia a tevékenységét.

Különnyilvántartásba vették a bizalmas nyomozás alatt állók kivételével azokat, akik ellenséges célzatú akciókban vettek részt, ellenzéki mozgalmak, csoportosulások szervezői, illetve antiszociális csoportok, úgynevezett galerik politikailag ellenséges hangadói voltak. Az F-dossziés rendszerbe kerültek azok is, akik keresték a kapcsolatot az ellenséges személyekkel és csoportokkal, vagy politikai és anyagi támogatás reményében összeköttetést kerestek külföldön élő társaikkal, az ellenséges emigráns szervezetekkel. Állam elleni vagy kiemelt közrend és közbiztonság elleni váddal ítélték el őket, és úgy vélték, hogy garázdaságra, esetleg terrorcselekmény elkövetésére is hajlamosak. Külföldi kiküldetésük idején tisztázatlan kapcsolatot építettek ki valamelyik kapitalista állam polgárával, aki ellenséges speciális szolgálatnak vagy emigráns szervezetnek volt a tagja. Kivándorlásból vagy jogellenes külföldi tartózkodásból tértek vissza, és várható volt, hogy ellenséges speciális szervek megkeresik őket. Katonai objektumok közelében laktak, és államellenes cselekményt követtek el, vagy ellenséges külföldi kapcsolattal rendelkeztek. A Központi Kémelhárító Adattárban szereplő személyek közül tartós ellenőrzés alá vonták azokat a külföldi állampolgárokat is, akik kapcsolatot tartottak a belső ellenzéki csoportok tagjaival vagy kémkedés, államtitoksértés, népgazdaság elleni cselekmények elkövetésével gyanúsítható személyekkel. Az F-dossziés személyek tevékenységének kibontakozását nyílt vagy operatív intézkedésekkel igyekeztek megakadályozni az állambiztonsági szervek. Széles eszköztárral rendelkeztek, gyakran alkalmazták a bomlasztást, az akadályozást, az elszigetelést, az ellentétek szítását, a meglévő ellentétek kihasználását, a vezéregyéniségek lejáratását, a befolyásolhatóak megnyerését és leválasztását. Az operatív osztályok vezetői gyakran értesítették az érintett állami és társadalmi szervek vezetőit, akik saját hatáskörükben tettek intézkedéseket az F-dossziés személyek ellenséges tevékenységének visszaszorítására és megakadályozására. Az F-dossziésok a vonatkozó kormányhatározat alapján fontos és bizalmas munkaköröket nem tölthettek be. Az illetékes szervekkel egyeztetve a kizorításukat kezdeményezték, ha ilyen munkakörben dolgoztak. Hadi- és más, népgazdaságilag különösen fontos üzembe, kiemelt kulturális intézménybe, oktatási területre való elhelyezkedésüket megakadályozták. Ha ott dolgozott valaki, kezdeményezték a kizorítását. Utlevelet csak egyéni elbírálás alapján kaphattak az F-dossziésok, kiutazásuk előtt és visszatérésük után fokozottan ellenőrizték őket, és igyekeztek információt szerezni a külföldi magatartásukról is. Szükség esetén megakadályozták, hogy egyetemre vagy főiskolára felvételt nyerjenek, illetve különnyilvántartásba vételük után kizárták őket onnan. A folyamatos ellenőrzés fő célja az F-dossziés személyek ellenséges tevékenységének felderítése, operatív úton történő dokumentálása, visszaszorítása és megakadályozása volt. A beérkezett információkból legalább kétfévente elemző jelentést kellett készíteni, amely alapján állást kellett foglalni a különnyilvántartás indokoltsága vagy a törlés tekintetében. Az érintett operatív szervek folyamatosan beszerezték az F-dossziésok kéz- és gépirásmintáit is, amelyeket a BM III/III. Csoportfőnökség Központi Gép- és Kézírás minta Irattárában helyeztek el.⁷⁹

1983. november 1-jén értekezletet tartottak a budapesti és a megyei rendőr főkapitányok állambiztonsági helyetteseinek a fővárosban. Ezen Harangozó Szilveszter rendőr vezérőrnagy, főcsoportfőnök-helyettes tartott előadást az új parancs kiadása óta eltelt időszak tapasztalatairól.⁸⁰ A kémelhárítás érzékeny területein, vagyis az idegenforgalom, a katonai objektumok védelme, az amnesztiával végleg vagy késedelemmel hazatértek elhárítási területein a III/II. Csoportfőnökség megyei osztályai másfél év alatt 70 személyt vettek különnyilvántartásba, míg korábban mindössze 160 főt tartottak F-dossziés ellenőrzés alatt, amit lényeges előrelépésnek tekintettek. A III/III. Csoportfőnökség a kulturális területen 37 fő, az ifjúságvédelmi területen 20 fő, az egyházi elhárítás területén 35 fő, a volt politikai elítéltek közül további 41 fő kiválasztását végezte el és vette őket különnyilvántartásba. A társadalmi veszélyesség csökkenése miatt 208 fő ellenőrzését szüntették meg, ami 8 százalékát jelentette a különnyilvántartásban szereplő személyeknek, ugyanis ekkor 2522 fő volt ebben a rendszerben. Az operatív helyzetet figyelembe véve – a dokumentumok tanúsága szerint – a

politikai rendőrség a jövőben növelni akarta ezt a számot. Az adminisztratív intézkedések közül a szervek elsősorban a nyílt rendőri intézkedéseket részesítették előnyben, főleg a rendőri felügyeletet, a rendőrhatalomra figyelmeztetést és a nevelő jellegű beszélgetést.

1985 márciusában tartották az MSZMP XIII. Kongresszusát. Az itt elfogadott határozatok alapján elkészített belügyminisztériumi feladatterv a legfőbb követelmények közé sorolta az ellenséges erők terveinek, szándékainak és akcióinak gyors felismerését és felderítését.⁸¹ A különnyilvántartási rendszernek kellett biztosítania a társadalomra veszélyes ellenséges személyek differenciált és folyamatos ellenőrzését, tevékenységük visszaszorítását, háborús, illetve az állambiztonságot súlyosan veszélyeztető helyzetben a korlátozó intézkedések végrehajtását. Az 1983 és 1985 közötti időszakban az új parancs hatására a különnyilvántartási rendszert az operatív helyzethez igazították, nőtt is valamennyire a megfigyelték száma, de az összetétel még mindig nem tükrözte a „kívánalmakat”. 1985 végén a 2225 fő F-dossziés személy 10 százalékát a kémelhárítás (223 fő) ellenőrizte, 13 százalékát (286 fő) az egyházi, 7 százalékát (155 fő) az ifjúságvédelmi, 8 százalékát (171 fő) a kulturális, 62 százalékát (1390 fő) pedig a politikai elitéltek vonala képezte.⁸²

A parancs kiadását követő lendület azonban hamarosan alábbhagyott. 1983-ban még 119 személyt vettek újonnan nyilvántartásba, 1985-ben már csak 84-et. A vizsgált három évben összesen 307 új dossziét nyitottak,⁸³ ugyanakkor 796-ot szüntettek meg, így az ellenőrzöttek száma harminc százalékkal csökkent.⁸⁴ A belső elhárítás területén ellenőrizték az F-dossziésok 90 százalékát, azaz 1995 főt. Az ellenőrzést továbbra is hálózattal, hivatalos, társadalmi és alkalmi operatív kapcsolatokkal, a körzeti megbízott rendőrök bevonásával, konspiratív ellenőrzéssel és operatív technikai eszközök bevonásával végezték. A nyilvántartásban lévők jelentős hányadánál az ellenőrzés nem volt folyamatos, és a kétévenként esedékes értékelő jelentés, valamint az ellenőrzési terv elkészítése sem volt általános.⁸⁵

1986 decemberében főkapitányi értekezleten vitatták meg az F-dossziésok ellenőrzésének tapasztalatait.⁸⁶ Ezen a folyamatos karbantartás hiányát, a parancsnoki ellenőrzés és állásfoglalás elmaradását tartották a vonatkozó parancs végrehajtása leggyengébb pontjának. Az F-dossziés személyek ellenőrzése során keletkezett információk mindössze egyharmadát tekintették operatív értékűnek, kétharmaduk általános tartalmú volt.⁸⁷

A Figyelő-dossziékat eredetileg sem irattározták. Ha a társadalomra veszélyes személyt törölték a különnyilvántartásból, akkor alap- vagy kutató-nyilvántartásba helyezték, az iratait pedig az adott elhárítási terület objektum-dossziéjának részeként kezelték, esetleg határozattal megsemmisítették. Amennyiben az operatív érdek úgy kívánta, a dossziét a „holt anyag” nyilvántartási rendszerébe helyezték el. A rendszerváltás előtt megsemmisített F-dossziék mennyiségéről nincsenek pontos adataink, csak olyan dossziék maradtak fenn ebből a típusból, amelyet már korábban átminősítettek valamilyen más dossziévá, és úgy irattározták.⁸⁸

A nyolcvanas évek második felében megindult társadalmi és politikai folyamatok hatására 1988 közepére megkérdőjeleződött a Figyelő-dossziés ellenőrzés szükségessége és indokoltsága. A különnyilvántartási rendszerben ellenőrzöttek nagy többségének kompromittáltsága a mentesítések miatt megszűnt. Ezért időszerűvé vált a BMH 9/1982. számú parancsának hatályon kívül helyezése, a különnyilvántartási rendszer, vagyis a Figyelő-dossziés ellenőrzési munkaforma megszüntetése.⁸⁹

Nem tudjuk, hogy összesen hány embert ellenőriztek az állambiztonsági szervek az F-dossziés rendszer keretében, de a belsőreakció-elhárítás területén 1988. november 1-jén országosan még mindig 1373 F-dossziés személy volt a nyilvántartásban.⁹⁰ 1989. január 1-jén a III/III. Csoportfőnökség 1199 F-dossziést ellenőrzött, 1989. november 1-jén már csak 369-et.⁹¹ 1989 augusztusában a III/III. Csoportfőnökség Parancs-felülvizsgáló Bizottsága vezetői utasításra átnézte a csoportfőnökség tevékenységét szabályozó normákat; az elkészített felülvizsgáló javaslat melléklete azon parancsok közé sorolta az F-dossziés rendszert szabályozó parancsot, amelyek várhatóan „nem fognak a Belső Biztonsági Szolgálat profiljába tartozni”.⁹² 1989 őszén a III/III. Csoportfőnökség javaslatot készített a folyamatban lévő ügyek, a foglalkoztatott hálózatok, valamint az operatív és hálózati irattári anyagok felülvizsgálatára. Többek között a Figyelő-dossziékat is megszüntették és

megsemmisítették.⁹³ Az intézkedéseket 1989. december 31-éig kellett végrehajtani.⁹⁴

¹ ÁBTL 4.1. A-2044.

² MOL M-KS 288. f. 5. cs. 47. ö. e. Az MSZMP PB 1957. október 22-i ülésének jegyzőkönyve. Határozati javaslat a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinél operatív nyilvántartásba vehető kategóriák és személyek meghatározására.

³ Uo. 1949 és 1953 között körülbelül 1,2 millió ember volt a nyilvántartásban, de a többszöri megrostálás után még 1956 szeptemberében is 585 ezer főt tartalmazott a politikai ellenségnek tekintett személyek adattára. 1957 októberében mintegy 650 ezer személyt tartottak nyilván, közülük 65 ezren már a forradalomban való részvétel miatt kerültek az operatív nyilvántartásba.

⁴ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 48. ö. e. Az MSZMP PB 1957. október 29-i ülésének jegyzőkönyve. Határozati javaslat a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinél operatív nyilvántartásba vehető kategóriák és személyek meghatározására.

⁵ Uo. 28. oldal.

⁶ Uo. Melléklet.

⁷ ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 71-10920/1959. A Belügyminisztérium II. Főosztálya vezetőjének 4/1959. sz. parancsa „a népi demokráciánkkal szemben álló, veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási rendszerének, valamint mozgásuk és tevékenységük figyelésének megszervezésére”. Budapest, 1959. november 11. (Tervezet.)

⁸ Petrikné, 1999: 52.

⁹ ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 71-11400/1959. (22. d.) Végrehajtási utasítás a központi és megyei osztályokon és a II/11. osztályon a veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási és figyelési rendszerének megszervezésére, 1959. november 29.

¹⁰ Uo. 71-1471/1960. (22. d.) A BM II/11. Osztály és a BM II/8-G alosztály feladatai a BM II. főosztályvezető elvtárs 4. számú parancsa végrehajtásában. Budapest, 1960. február 2.

¹¹ Uo. 71-10920/1959. (22.d.) A Belügyminisztérium II. Főosztálya vezetőjének 4/1959. sz. parancsa „a népi demokráciánkkal szemben álló, veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási rendszerének, valamint mozgásuk és tevékenységük figyelésének megszervezésére”. Budapest, 1959. november 11. (Tervezet.)

¹² Uo. 71-11400/1959. (22.d.) Végrehajtási utasítás a központi és a megyei osztályokon és a II/11. osztályon a veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási és figyelési rendszerének megszervezésére. Budapest, 1959. november 29.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. 1063/1960. Jelentés a 4. számú főosztályvezetői parancs végrehajtásáról. Budapest, 1960. június 28. (22. d.)

¹⁵ Uo.

¹⁶ A 10–15 ezer F-dosszié keretében végzett ellenőrzést egyébként sohasem tudták teljesíteni az állambiztonsági szervek.

¹⁷ ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. sz. n. irat. (71-1113/1960.) (22. d.) A BM II/11. osztályának jelentése a veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartási rendszerének felállításáról. Budapest, 1960. szeptember 13.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 60-1739/1960. (22. d.) A II. Főosztály vezető-helyettesének utasítása. Budapest, 1960. október 22.

²⁰ Uo. 60-13-70/1961. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról – ellenőrzésük megszervezéséről – a 4. számú parancs végrehajtásáról. Budapest, 1961. szeptember 29.

²¹ Uo. 71-5062/1961. (22. d.) Tájékoztató jelentés a veszélyes ellenséges elemek kiválasztásáról és ellenőrzésük megszervezéséről. Budapest, 1961. május 13.

²² Uo. 10-61/13/1961. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges elemek külön nyilvántartásába felvett személyek kiválasztásáról és ellenőrzésük eddigi tapasztalatairól. Budapest, 1961. november 3.

²³ Uo. sz. n. irat. (22. d.) A BRFK politikai osztályán végzett ellenőrzésről jelentés. Budapest, 1961. szeptember 8.

²⁴ Uo. 71-5062/1961. (22. d.) Tájékoztató jelentés a veszélyes ellenséges elemek kiválasztásáról és ellenőrzésük megszervezéséről. Budapest, 1961. május 13.

²⁵ Uo. 10-61/13/1961. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges elemek külön nyilvántartásába felvett személyek kiválasztásáról és ellenőrzésük eddigi tapasztalatairól. Budapest, 1961. november 3.

²⁶ Uo. 71-7362/1961. (22. d.) Jelentés. Budapest, 1961. július 19.

²⁷ Uo. 10-61/13/1961. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges elemek külön nyilvántartásába felvett személyek kiválasztásáról és ellenőrzésük eddigi tapasztalatairól. Budapest, 1961. november 3.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 60-13-70/1961. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról – ellenőrzésük megszervezéséről – a 4. számú parancs végrehajtásáról. Budapest, 1961. szeptember 29.

³⁰ Uo. sz. n. irat. (22. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges elemek tevékenységének irányáról és módszeréről. Budapest, 1961. október 27.

³¹ Uo.

³² Uo. 64-8017/1963. (22. d.) A belügyminisztérium M-osztálya vezetőjének átirata a BM III/2. Osztály vezetőjének, 1963. szeptember 13.

³³ Bikki, 1999: 231–249.

³⁴ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. sz. n. irat. (51. d.) Jelentés az operatív szervek által preventív őrizetbe vételre kiválasztott személyekről. Budapest, 1962. január 9. A kimutatáshoz kézzel hozzáírtak még 7647 főt, így az összesítésnél egy kézírásos szám is szerepel, amely szerint 18 161 főt vettek volna őrizetbe.

³⁵ Uo. A jelentésben az olvasható, hogy a preventív eljárásra kiválasztottak számát Budapesten, és egyes megyei osztályokon is, emelni lehet.

³⁶ Uo.

³⁷ ÁBTL 4.2. 10-23/10/1963. A belügyminiszter-helyettes 0010. számú parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges elemek kiválasztásáról és ellenőrzéséről. Budapest, 1963. december 5.

³⁸ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat sz. n. irat. (51. d.) Jelentés a veszélyes ellenséges elemek különnyilvántartásáról, a Figyelő-dossziék alakulásáról 1962. évben. Budapest, 1962. december 21.

³⁹ ÁBTL 4.2. 10-23/10/1963. A belügyminiszter-helyettes 0010. számú parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges elemek kiválasztásáról és ellenőrzéséről. Budapest, 1963. december 5.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² ÁBTL 4.2. 10-21/8/1967. A belügyminiszter 08. számú parancsa a BM III. Főcsoportfőnökség operatív nyilvántartási szabályzatának kiadásáról. Budapest, 1967. április 29.

⁴³ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat (51. d.) 64-32/969/1968. Kimutatás a Figyelő-dossziék számszerű alakulásáról 1963 óta szervenként és kategóriánként. Budapest, 1968. október. 28.

⁴⁴ Uo. sz. n. irat. Jelentés a különnyilvántartás, új nyilvántartásba vétel, M-nyilvántartás 1963. első félévi alakulásáról. Dátum nélkül. (51. d.)

⁴⁵ Uo. sz. n. irat. Jelentés a társadalomra veszélyes elemek kiválasztása, Figyelő-dossziék megnyitása, megszüntetése, ellenőrzésük során tevékenységükre, magatartásukra vonatkozóan szerzett tapasztalatokról. Budapest, 1964. november 27. (51. d.)

⁴⁶ Uo. sz. n. irat. Jelentés a társadalomra veszélyes elemek különnyilvántartásában szereplő személyek számáról, összetételéről. Budapest, 1965. november 5. (51. d.)

⁴⁷ ÁBTL 4.1. A-1353/1. A BM III/III. Csoportfőnökség iratai. Jelentés a Figyelő-dossziés személyek ellenőrzésének országos tapasztalatairól 1963 és 1968 között. Budapest, 1968. december 6.

⁴⁸ Uo. Más adatok szerint a közoktatás területén 101 társadalomra veszélyes személyt tartottak nyilván ebben az időszakban, a tudomány és a kultúra területén 60 főt, a tervező- és kutatóintézetekben pedig 201 főt.

⁴⁹ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. sz. n. irat. Jelentés a társadalomra veszélyes elemek különnyilvántartásában szereplő személyek számáról, összetételéről. Budapest, 1965. november 5. (51. d.)

⁵⁰ Uo. sz. n. irat. A Figyelő-dossziés személyek ellenőrzésének tapasztalatai. 1965. január. (51. d.)

⁵¹ Uo. I. tétel. sz. n. irat. Jelentés a társadalomra veszélyes elemek kiválasztása, Figyelő-dossziék megnyitása, megszüntetése, ellenőrzésük során tevékenységükre, magatartásukra vonatkozóan szerzett tapasztalatokról. Budapest, 1964. november 27. (51. d.)

⁵² Uo. sz. n. irat. A Figyelő-dossziés személyek ellenőrzésének tapasztalatai. 1965. január. (51. d.)

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. 64-313/1967. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinek hálózatáról, az operatív feldolgozás alá vont társadalomra veszélyes elemek ellenőrzéséről, a rendkívüli események alakulásáról, az eljárás alá vont és politikai bűncselekmények miatt börtönbüntetésüket töltő személyekről, az új nyilvántartásba vételek és a nyilvántartás rendezésének alakulásáról 1966. évben az operatív nyilvántartás adatai alapján. Budapest, 1967. január 14. (46. d.)

⁵⁶ Uo. 64-32-329/1969. A BM III/2. Osztály tájékoztató jelentése a 032/1967. december 11-én megjelent belügyminiszteri parancsban és végrehajtási utasításban meghatározott A- és B-kategóriába tartozó objektumok, valamint a MÁV területén elhelyezkedő társadalomra veszélyes személyek számáról. Budapest, 1969. április 11.

⁵⁷ ÁBTL 4.1. A-1353/1. A BM III/III. Csoportfőnökség iratai. Jelentés a Figyelő-dossziés személyek ellenőrzésének országos tapasztalatairól 1963 és 1968 között. Budapest, 1968. december 6.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ ÁBTL 4.2. 10-23/4/1969. A belügyminiszter helyettesének 004/1969. sz. parancsa. Budapest, 1969. augusztus 27.

⁶⁰ ÁBTL 1.11.3. 45-13-15/1969. Emlékeztető az 1969. március 28-i csoportfőnöki értekezletről. Budapest, 1969. április 14.

⁶¹ ÁBTL 4.2. 10-23/4/1969. A belügyminiszter helyettesének 004/1969. sz. parancsa. Budapest, 1969. augusztus 27.

- ⁶² ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. 64-38/22/1970. Kimutatás a Figyelő-dossziék 1970. évi számadatairól. Budapest, 1970. december 31. (51. d.)
- ⁶³ ÁBTL 1.11.1. 45-13-6/1974. Jelentés a 004/1969. számú belügyminiszter-helyettesi parancs végrehajtásának tapasztalatairól a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásában, ellenőrzésében. Budapest, 1974. szeptember 5. (16. d.)
- ⁶⁴ ÁBTL 1.11.10. I. sorozat. sz. n. irat. Javaslat a társadalomra veszélyes személyek adatainak kód számok alapján való feldolgozásához. Budapest, 1969. szeptember 19. (46. d.), valamint ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. 64-44/22/1970. (51. d.)
- ⁶⁵ Uo.
- ⁶⁶ ÁBTL 1.11.1. 45-13-6/1974. Jelentés a 004/1969. számú belügyminiszter-helyettesi parancs végrehajtásának tapasztalatairól a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásában, ellenőrzésében. Budapest, 1974. szeptember 5. (16. d.)
- ⁶⁷ Uo.
- ⁶⁸ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. 3-7-370/1974. Jelentés a 004/1969. számú belügyminiszter-helyettesi parancs végrehajtásának tapasztalatairól a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásában, ellenőrzésében. Budapest, 1974. szeptember 5. 4. számú melléklet. Kimutatás a különnyilvántartásban lévő F-dossziés személyekkel szemben végrehajtott korlátozó, visszaszorító intézkedésekről. (51. d.)
- ⁶⁹ Uo. 64-199/1974. Tájékoztató a BM III. Főcsoportfőnökség szervei által illegális egyházi tevékenység kifejtése miatt ellenőrzés alá vont társadalomra veszélyes elemek számáról, jellemző adatairól. Budapest, 1974. október 24. (51. d.)
- ⁷⁰ ÁBTL 1.11.1. 45-13/4/1981. Jelentés a társadalomra különösen veszélyes személyek ellenőrzésének tapasztalatairól. Budapest, 1981. március 2. (19. d.)
- ⁷¹ ÁBTL 1.11.10. II. sorozat. 64-208/1979. Jelentés az állami és társadalmi rendre veszélyes Figyelő-dossziés személyek ellenőrzésére foglalkoztatott hálózat számának, összetételének alakulásáról 1974. január 1. és 1978. december 31. között, valamint a volt politikai elitéltek vonalán foglalkoztatottak közül F-dossziésok ellenőrzésére is felhasználható személyekről, 1979. július 30. (58. d.)
- ⁷² ÁBTL 1.11.1. 45-13/4/1981. Jelentés a társadalomra különösen veszélyes személyek ellenőrzésének tapasztalatairól. Budapest, 1981. március 2. (19. d.)
- ⁷³ Uo.
- ⁷⁴ Uo.
- ⁷⁵ Uo. 45-20/23/1981. Jelentés a külön nyilvántartásban szereplő, társadalomra veszélyes elemek ellenőrzésének tapasztalatairól. Budapest, 1981. október 29. (10. d.)
- ⁷⁶ Uo.
- ⁷⁷ Uo. Az 1981. szeptember 25-i főkapitányi értekezlet jegyzőkönyve. A Figyelő dossziés személyek ellenőrzésének tapasztalatai és feladatai. Budapest, 1981.
- ⁷⁸ ÁBTL 4.2. 10-24/9/1982. A belügyminiszter helyettesének 9/1982. sz. parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről. Budapest, 1982. december 30.
- ⁷⁹ Uo.
- ⁸⁰ ÁBTL 1.11.1. 45-20-24/1983. Emlékeztető a budapesti és a megyei rendőr-főkapitányok állambiztonsági helyettesei részére 1983. november 1-jén tartott értekezletről. Budapest, 1983. november 2. (12. d.), valamint Jelentés a Figyelő-dossziés személyek kiválasztásának, ellenőrzésének tapasztalatairól. Budapest, 1983. szeptember.
- ⁸¹ Uo. 6-a-1155/1986. Jelentés a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról, ellenőrzéséről szóló 9/1982. számú belügyminiszter-helyettesi parancs, valamint a 3/1984. számú belügyminiszteri parancs végrehajtásának témavizsgálatáról. Budapest, 1986. június 2. (14. d.)
- ⁸² Uo.
- ⁸³ Uo. 45-20/20/1986. Az 1986 decemberében tartott főkapitányi értekezlet anyaga. Budapest, 1986. december. (14. d.)
- ⁸⁴ Uo. 6-a-1155/1986. Jelentés a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról, ellenőrzéséről szóló 9/1982. számú belügyminiszter-helyettesi parancs, valamint a 3/1984. számú belügyminiszteri parancs végrehajtásának témavizsgálatáról. Budapest, 1986. június 2. (14. d.)
- ⁸⁵ Uo. Tétélesen átvizsgáltak 1140 dossziét, ebből 787 állt hálózati ellenőrzés alatt, róluk 6449 hálózati jelentés és 883 társadalmi erőktől származó információ keletkezett. Utóbbiak döntő többségét a hivatalos kapcsolatok szolgáltatták. A vizsgált három év alatt a körzeti megbízott rendőrök 1408 jelentést készítettek, ám ezek többsége nem tartalmazott érdemi információt az értékelés szerint. A belső elhárítás F-dossziésainak 70 százaléka állt hálózati ellenőrzés alatt. Három év alatt a szervek 328 megelőző, akadályozó, korlátozó intézkedést alkalmaztak az F-dossziésokkal szemben, amelyből 79 nyílt, 248 pedig operatív intézkedés volt.
- ⁸⁶ Uo. 45-20/20/1986. Az 1986 decemberében tartott főkapitányi értekezlet anyaga, 1986. december. (14. d.)
- ⁸⁷ Uo.
- ⁸⁸ Petrikné, 1999: 52.
- ⁸⁹ ÁBTL 1.11.1. sz. n. irat. Előterjesztés a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról szóló és ellenőrzéséről szóló 9/1982. sz. BMH Parancs hatályon kívül helyezéséről. Budapest, 1989. november 7. (30. d.)

⁹⁰ Uo. 45-9/9-6/1988. Jelentés a BM III/III. Csoportfőnökség 1988. évi munkájáról. Budapest, 1989. január 13. (30. d.)

⁹¹ Uo. 45-73/3/61/1989. Értékelő jelentés a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. évi munkájáról. Budapest, 1989. december.

⁹² Uo. sz. n. irat. Javaslat az állambiztonsági munkát szabályozó érvényes parancsok felülvizsgálatára. Budapest, 1989. augusztus 25. (71. d.)

⁹³ Uo. 45-146/1989. Javaslat. Budapest, 1989. október 16. (30. d.)

⁹⁴ Uo. sz. n. irat. Javaslat a különnyilvántartási rendszer megszüntetésével kapcsolatos feladatokra. Budapest, 1989. október 9. (30. d.)

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
- 1.11.3. BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságának iratai
- 1.11.10. Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
 - A-1353/1. A BM III/III-as Csoportfőnökség iratai. (Feljegyzések ellenséges ideológiák és nézetek terjesztéséről.) 1963–1968
 - A-2044 Bódi Gézáne: A társadalomra különösen veszélyes ellenséges személyek – Figyelő dossziésok – kiválasztása, operatív ellenőrzésük megszervezése. (Szakdolgozat, 1969.)
- 4.2. Parancsgyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL)

- M-KS 288. f. MSZMP jegyzőkönyvek
- 5. cs. Politikai Bizottság

Hivatkozott irodalom

Bikki, 1999

Bikki István: A „Lord-akció” című munkájában. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve*. Budapest.

Petrikné, 1999

Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve*. Budapest.